

Шевченко Володимир Миколайович
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
лабораторії сурдопедагогіки Інституту
спеціальної педагогіки НАПН України

Савчук Олена Орестівна
директор Чернівецького обласного
навчально-реабілітаційного центру № 1

РОЗВИТОК ЗАКЛАДУ ДЛЯ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ НА БУКОВИНІ (1908-2012 рр.)

У поданій статті автор зазначає причини виникнення закладу для навчання дітей з порушеннями слуху на Буковині. Показує функціонування та його розвиток в різні часові періоди. Розкриває суть навчально-виховного процесу.

Ключові слова: діти з порушеннями слуху, глухонімі, спеціальні заклади, освіта на Буковині.

In given article the author describes the causes of school for teaching children with hearing impairment in Bukovina. Shows the development and its functioning in different time periods. Reveals the essence of the educational process.

Keywords: children with hearing impairment, deaf, special schools, education in Bukovina.

Без минулого немає майбутнього – це незаперечна істина. З того часу, відколи Україна здобула свою незалежність, ми формуємо свою власну історію. Сучасний суспільний розвиток, реалії початку ХХІ століття схиляють до роздумів про наше майбутнє. На якому етапі суспільного розвитку ми знаходимось? Що очікує нас у майбутньому? Яким шляхом іти? Тому ми уважно вдивляємось у минуле, щоб знайти в ньому ознаки майбутнього, адже все, що здійснюється в часі, має свою історію. Змістом історії слугує історичний процес, тобто перебіг, умови та успіхи співжиття або життя людства в його розвитку і результатах. Відтак, закономірно

зростає інтерес до вітчизняної історії, адже це той фундамент, на який опирається і без якого не може існувати суспільство.

Спеціальні заклади для глухонімих дітей, які створювались в дореволюційній Україні у другій половині XIX ст., відкривались з ініціативи приватних осіб та існували, переважно, на благодійницькі кошти, перебуваючи, таким чином, поза державною системою, що створювало великі труднощі й перешкоди в їх діяльності і розвитку [7, 183].

Архівні документи свідчать, що в 1906 р. представники буковинської інтелігенції, члени товариства по догляду за сліпими і глухонімими дітьми з ініціативи голови цього товариства Іона Бошняка звертаються до населення Буковини з проханням взяти участь у створенні фонду для відкриття “інституту сліпих і глухонімих”.

Відкриття школи було зумовлено тим, що в гірських районах Північної Буковини в той час значна частина населення хворіла на зоб, злоякісні пухлини, а медичної допомоги майже не було; лікарня була лише в Чернівцях. Тому в містах і селах, особливо гірських районів, зустрічалось дуже багато дітей з фізичними і психічними порушеннями, в тому числі глухонімих і сліпих (7, 72).

Інститут сліпих і глухонімих був відкритий 2 грудня 1908 року під назвою “Ювілейний інститут сліпих імператора Франца Іосифа I”. На фронтоні будівлі був напис: “Skoala de orbi si surdo-muti” (школа для сліпих і глухонімих).

Спочатку збудували одноповерховий будинок на 30–40 учнів. У зв’язку зі щорічним збільшенням кількості учнів, 1910–1912 рр. надбудували ще 2 поверхи.

Керівництво “інститутом” здійснювалося магістратом м. Чернівці, комітетом і директором закладу [2, 1–2].

У 1909 році в “інституті” навчалося всього 19 дітей: глухонімих – 11, сліпих – 8 [2, 1–2].

Як свідчать громадяни Чернівців, які вчилися або працювали в “Інституті”, у ньому навчалось не більше 70–75 учнів, з яких 50% було сліпих дітей [79, 72]. Але з літературних джерел та архівних документів ми дізнаємося про те, що з року в рік кількість глухонімих учнів збільшувалась і в 1933 році вже навчалось 110 учнів, з яких 93 глухих [2, 1–2].

Проведене дослідження свідчить про те, що навчальний рік у закладі тривав з 25 вересня по 30 червня. Навчали дітей то німецькою, то румунською мовами, залежно від того, до складу якої держави входила Буковина, хоча більша частина учнів була українцями. Після Першої світової війни дітей навчали лише румунською мовою. “Інститут” був восьмирічним (1–8 класи) і працював за програмою чотирикласної початкової школи. До нього приймали дітей з відповідними дефектами від 7 до 16 років [3, 1–2].

В усіх класах за навчальним планом виділялося 4 години на загальноосвітні предмети і з 2 класу по 2 години на професійну підготовку.

Окремо були виділені такі предмети:

1) Релігія (богослів'я, нарис по історії старого й нового завіту, святе причастя) – 6 годин на тиждень.

2) Румунська (або німецька) мова – 6 годин на тиждень (у тому числі й робота над вимовою, письмом та читанням).

3) Арифметика – 6 годин на тиждень.

4) Початкові відомості про природу (природознавство).

5) Малювання.

6) Геометрія (креслення).

7) Історія і географія.

8) Ремесло – 12 годин на тиждень.

9) Інтуїція.

10) Технологія.

11) Ономастика.

Частину дітей за окрему плату і за бажанням батьків навчали

французької мови [7, 73].

Особливої уваги заслуговує той факт, що в “інституті” проводилися музичні заняття з гри на скрипці та піаніно, а також викладалися гімнастика, каліграфія, дітей навчали вмінню порозумітися з людьми та звертатися до юриста або державного службовця. При “інституті” був гуртожиток [2, 1–2].

Документи свідчать про те, що в закладі було запроваджено навчання глухонімих чистим усним методом. Дактильна мова та міміка суворо заборонялася (аж до фізичних методів покарання). Скрізь були розміщені написи: “Розмовляй голосом”. Але залишаючись самі, діти спілкувалися мовою жестів, хоч і знали про її заборону. Дактильної азбуки ні учні, ні педагоги не знали [3, 1–2].

Режим в школі був дуже жорстоким, широко застосовувалися фізичні покарання (7, 74).

Професійну підготовку учні здобували в шкільних майстернях: столярній, кравецькій, шевській, поліграфічній та лозоплетіння (головним чином, для сліпих дітей). При “інституті” була своя друкарня, яка виконувала приватні замовлення та друкувала підручники для закладу, а також приймала замовлення від Міністерства освіти. Майстерні були обладнані дуже погано (крім друкарні). Програми з профпідготовки не було. На навчання ремеслу відводилося щодня дві години в другій половині дня. Кваліфікаційних документів з ремесла заклад не видавав [3, 1–2].

Документальні матеріали вказують на те, що за Чернівецьким “інститутом” було закріплене колишнє панське господарство з ділянкою землі, фермою і садами. Тож учні поєднували навчання з роботою в господарстві та майстерні. Зароблені гроші перераховувалися на ощадні книжки, які були заведені на кожного учня. Для дітей були створені всі умови: повне державне утримання, професійна підготовка, перспектива працевлаштуватися та вступ до вищих і середніх навчальних закладів [1, 3]. Наприкінці навчального року проводилися відкриті іспити учнів, на які

запрошувалися всі бажаючі [4, 3].

Після закінчення восьмого класу директор “інституту”, за бажанням батьків, влаштовував випускників учнями до приватних майстрів [3, 1–2]. Протягом трьох років випускник працював у майстра учнем, а згодом підмайстром, не одержуючи заробітної платні. Робочий день тривав 12 годин. Господар примушував учня виконувати роботу по господарству: рубати дрова, носити воду, мити підлогу. Гроші на харчування, квартиру і одяг давали батьки. Після трьох років навчання у кустаря потрібно було здавати спеціальній комісії кваліфікаційний екзамен. За його підсумками вона видавала диплом (свідоцтво) майстра або підмайстра відповідно до спеціальності. В дипломі стояла відмітка - “глухонімий”. З таким дипломом важко було влаштуватись на роботу. Про працевлаштування піклувались батьки (6, 1-2).

Утримувалися учні за рахунок внесків батьків. Плата за навчання й утримання учня була дуже висока – 400–900 лей на місяць. За учня 1 класу батьки вносили 3000 лей на рік. Якщо дитина була з села і батьки не могли внести грошей, вони мали привезти всі продукти харчування для своєї дитини на рік. Сиріт до “інституту” не приймали. Лише за деяких глухонімих і сліпих учнів-сиріт плату вносили опікуни або окремі благодійники.

Одяг і взуття протягом усіх років навчання купували батьки. Шкільної форми не було. Дитину, одягнуту в гуцульський одяг і постолі, до школи не приймали.

Плату за навчання й утримання учня підвищували з класу в клас, тому більшість дітей залишала школу після 3–4 років навчання. Восьмий (випускний) клас, як правило, закінчували 3–4 учні.

Харчувалися діти 4 рази на день. Якість харчування була задовільною, але для дітей, батьки яких вносили додаткову плату, готували їжу окремо. Ці діти знаходилися в кращих матеріально-побутових умовах. Тому колектив учнів поділявся на дві групи: діти, батьки яких належали до заможних верств

населення (чиновників, комерсантів, духовенства, поміщиків і багатих селян) і діти робітників, ремісників та бідних селян. Значна маса населення навіть і не знала, що глухонімих і сліпих можна навчати [7, 72–73].

Після початку Першої світової війни в серпні 1914 р. “інститут” припинив свою діяльність [5, 18].

Під час воєнних дій інтер’єр будівлі дуже постраждав [2, 1–2].

У листопаді 1918 року в краї була встановлена румунська влада. Документи свідчать, що 1919 року розпочався ремонт приміщення “інституту”, а 10 лютого 1919 р. заклад перейменували в “Інститут сліпих та глухонімих “Реджина Марія”” (тобто імені королеви Марії, яка фактично стала його покровителькою). Його директором був призначений Димитр Руцак.

З 1919 р. “інститут” переходить у підпорядкування Генерального секретаріату торгівлі, промисловості і соціального забезпечення Румунії, пізніше – у підпорядкування Міністерства освіти, культів та мистецтва Румунії.

Після ремонту приміщення, з 15 квітня 1920 року заклад розпочав свою діяльність. Відповідно до закону про початкове навчання від 24 липня 1924 р. і доповнення від 5 липня 1934 р., “інститут” став “Державною спеціальною школою для дітей сліпих і глухонімих” (6, 1-2).

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що цей заклад був організований завдяки турботі буковинської інтелігенції та утримувався за рахунок добровільних пожертвувань громадян і батьків дітей. В одному приміщенні “інституту” навчалися глухонімі та сліпі учні. Плата за навчання була дуже висока, тому лише незначна кількість вихованців закінчували заклад. Навчання проводилось то румунською, то німецькою мовами, залежно від того, до складу якої держави входила Буковина. “Інститут” працював за чистим усним методом, а дактильна мова і міміка суворо заборонялися. Учні поєднували заняття з роботою в господарстві та

майстерні. Таким чином, хоч заклад і забезпечував навчанням лише незначну частину глухонімих дітей краю, але на той час його діяльність була прогресивним явищем у педагогічній освіті.

1 вересня 2011 року, в День знань, у м. Чернівці урочисто відкрив двері перший в області навчально-реабілітаційний центр №1, створений на базі Чернівецької спеціальної загальноосвітньої школи-інтернат №1. Центр відкрито завдяки обласній владі, безпосередній підтримці начальника Головного управління освіти і науки Чернівецької обласної державної адміністрації Михайла Йозефовича Бауера та наполегливій праці директора Олени Орестівни Савчук.

Чернівецький обласний навчально-реабілітаційний центр №1 - це перший на Буковині навчальний заклад, у якому можуть здобути освіту та пройти комплексну медичну, психологічну, соціальну, професійну реабілітацію діти з психофізичними особливостями розвитку: порушеннями слуху, розумовою відсталістю, синдромом Дауна, аутизмом, ДЦП та складними вадами розвитку.

Послуги у центрі надають досвідчені дефектологи, сурдопедагоги, олігофренопедагоги, логопеди, лікарі, спеціалісти з лікувальної фізкультури, фізіотерапії, масажу, психологи, соціальні працівники. У закладі створено всі умови для повноцінного розвитку дитини з особливими потребами.

Структура Центру складається з відділень, які функціонують у єдиній системі:

1. Дошкільне відділення:

молодша група;

середня група;

старша група.

Термін навчання 3-4 роки.

Наповнюваність груп – до 6 дітей.

Реабілітацію проходять діти віком від 2-ох років.

2. Середня загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів:

I ступінь (початкова школа): підготовчий, 1-4 класи (термін навчання 5 років);

II ступінь (базова загальна середня освіта): 5-10 класи (термін навчання 6 років);

III ступінь (повна загальна середня освіта): 11-12 (13) класи (термін навчання 2 (3) роки). Після закінчення видається атестат про повну загальну середню освіту.

В подальшому, на II-III ступенях навчання функціонуватиме відділення професійно-технічної освіти: (термін навчання – 3-4 роки, після закінчення видається свідоцтво про здобуття професії).

3. Відділення медичної реабілітації

Лікарі (педіатр, психіатр, фізіотерапевт, лікар з лікувальної фізкультури), молодший медичний персонал (медичні сестри, масажисти, інструктор ЛФК) планують та здійснюють лікувально-відновлювальні та лікувально-профілактичні заходи, фізичну реабілітацію на базі обладнаних медичного, фізіотерапевтичного, бальнеологічного, масажного, кабінетів, залів лікувальної фізкультури, сенсорної кімнати тощо.

4. Відділення корекційно-виховної роботи та розвитку дитини

Включає сплановану за різними напрямками виховну роботу педагогічного колективу (вихователі, класні керівники) та роботу клубів, студій, гуртків, секцій.

5. Соціально-психологічна служба

У відділенні психологами та соціальним педагогом реалізується система заходів для діагностики, психокорекції, консультування дітей з метою їх адаптації та інтеграції у суспільство. Крім того, здійснюється соціально-педагогічний патронат випускників Центру; працює служба

соціально-педагогічного супроводу сімей дітей з психофізичними вадами; діє консультативний пункт для батьків.

Цього року Україна святкує 20-річчя Незалежності. На жаль, за цей період на дошкільну освіту дітей з порушеннями слуху зверталася недостатня увага.

Актуальність цієї проблеми спонукала до дій, внаслідок чого лабораторія сурдопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України під егідою Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та Національної академії педагогічних наук України, за сприяння НВП «ВАБОС», з 15 по 17 листопада 2011 року на базі Чернівецького навчально-реабілітаційного центру №1 провела Всеукраїнський науково-практичний семінар «Розвиток дошкільної освіти дітей з порушеннями слуху в контексті сучасних освітніх тенденцій» з циклу «Сурдопедагогічні діалоги».

Графік роботи був дуже насиченим. Протягом трьох днів учасники семінару мали змогу заслухати доповіді-презентації фахівців Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОНмолодьспорту України, Головного управління освіти і науки Чернівецької облдержадміністрації, Інституту спеціальної педагогіки НАПН України, Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області, обласної психолого-медико-педагогічної консультації, обласного дитячого сурдолога, Науково-виробничого підприємства «ВАБОС», Центру слухової реабілітації «Аврора», ТОВ «Кінд Інтерслух Київ», Міського медичного центру проблем слуху та мовлення (ММЦПСМ) «СУВАГ-Київ», Інституту отоларингології імені М.Коломийченка, вечірньої школи №12 м. Запоріжжя, керівників дошкільних навчальних закладів, навчально-реабілітаційних центрів, спеціальних шкіл-інтернатів і зарубіжних фахівців з Польщі, Румунії та Нідерландів. Також приймали участь представники Київського педагогічного університету ім. Б.Грінченка, Католицького

університету м. Львова, Українського товариства глухих. Загалом в заході взяло участь 110 учасників.

15 листопада на пленарному засіданні було обговорено концептуальні засади спеціальної освіти та актуальні проблеми організації навчально-виховного процесу у дошкільних навчальних закладах для дітей з порушенням слуху, нормативно-правове забезпечення системи освіти дітей з особливими освітніми потребами та особливості діагностики і реабілітації дітей з порушеннями слуху тощо.

16 листопада відбулася презентація роботи дошкільного відділення Центру та ознайомлення з відділенням медичної реабілітації, обладнаного найсучаснішими засобами для реабілітації дітей різних нозологій. Учасники семінару мали змогу переглянути відкриті заняття (в т.ч. і інтегроване) вихованців різних вікових груп дошкільного відділення, прослухати майстер-класи (проведені психологом і дефектологом ЧОНРЦ №1; психологом ММЦПСМ «СУВАГ-Київ» з дитиною дошкільного відділення Центру) та тренінги (проведені науковими співробітниками лабораторії сурдопедагогіки). Учасники активно обговорили побачене та почуте. Крім того, відбулося скайп-обговорення проблем семінару з керівництвом Інституту спеціальної педагогіки НАПН України, дирекцією Науково-виробничого підприємства "ВАБОС" та іншими учасниками.

17 листопада, під час «круглого столу», присутні ознайомилися із сучасним міжнародним досвідом роботи з дітьми дошкільного віку з порушеннями слуху, який презентували зарубіжні фахівці. Досить інформативними були виступи і презентації численної команди колег із Польщі, які презентували власний досвід роботи із дітьми різних вікових категорій та керівника благодійної організації Hanah International (Нідерланди) Ганса Розієра і співкерівника Анни-Марії Карабат (Румунія). Ними була висвітлена досить важлива тема – підтримка бітьків дітей з психофізичними порушеннями. Учасники семінару мали змогу не лише

переглянути презентації та відеоматеріали, але й отримати відповіді на поставлені запитання.

Загалом, учасники Всеукраїнського науково-практичного семінару розглянули широке коло актуальних питань, пов'язаних з теоретичними та практичними аспектами навчання, виховання, реабілітації дітей з порушеннями слуху дошкільного віку. Відбулося обговорення програм розвитку та виховання дітей дошкільного віку з порушеннями слуху та питань створення Центрів раннього розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Учасники також відзначили досить потужну базу закладу, яка дозволяє із впевненістю дивитися в майбутнє.

Зазначимо, що даний захід пройшов із широким використанням інтерактивно-комунікативних технологій (ІКТ). Окрім сучасних технічних засобів, які забезпечували роботу семінару, протягом трьох днів відбувалися прямі on-line включення з різними містами, скайп-обговорення, майстер-класи в режимі on-line, відеопрезентації відкритих занять тощо.

На завершення роботи семінару був прийнятий проект резолюції. Важливо підкреслити, що кожен учасник семінару отримав Сертифікат міжнародного зразка.

Література

1. *Гресько Р.* Сіяч розумного, доброго, вічного // Наше життя. – 1995. – 26 травня.
2. Державна спеціальна школа для дітей сліпих і глухонімих “Інститут сліпих і глухонімих” (1908–1914) та “Реджина Марія” (1919–1940). – Фонд 268, оп. 1, спр. 1, 471 арк.
3. З румунізаторських заходів (у школах та інтернатах руських) // Буковина. – 1908. – 11 вересня. – С. 1-2.
4. З тутешнього закладу для сліпих і глухонімих // Буковина. – 1909.

- 10 червня. – С. 3.
5. Інститут сліпих та глухонімих в м. Чернівці. – Там само, оп. 2, спр. 13, 396 арк.
 6. Ювілейний заклад для сліпих і глухонімих в Чернівцях // Буковина. – 1908. – 17 жовтня.
 7. *Ярмаченко М.Д.* Виховання і навчання глухих дітей в УРСР. – К.: Рад. школа, 1968. – 320 с.